

Közgazdaság-tudományi doktori iskolák Magyarországon*

Az MTA Közgazdaság-tudományi Bizottsága 2012. december 13-án a magyarországi közgazdaság-tudományi doktori iskolák helyzetét vitatta meg. Az ülésen, melyre a közgazdaság-tudományi bizottsági tagok mellett meghívást kaptak a doktori iskolák vezetői is, három előadást hallgattunk meg a doktori képzésről, majd hozzászólások következtek.

Győrffy Dóra a magyarországi doktori iskolák néhány jellemzőjét mutatta be egy októberi kérdőíves felmérés alapján. Az adatok nem teljes körűek, a 18 közgazdaság-, illetve gazdálkodás- és szervezéstudományi doktori iskola közül a felmérésben 13 iskola vett részt.¹ A válaszok alapján megállapítható, hogy általános jellemző az öt éven túli fokozatszerzési idő, a kérdésre választ adó tíz iskola közül nyolcban a hallgatók 70 százaléka öt évnél hosszabb idő alatt szerezte meg fokozatát. Jellemző a nagymértékű lemorzsolódás is – a beiratkozottak átlagosan 27 százaléka szerez fokozatot, az iskolák közötti szórás 13–45 százalék (1. ábra). A 27 százalékos védési arány szinte pontosan megfelel az Egyesült Államokban jellemző adatnak (*Stock és szerzőtársai* [2009] 624. o.).

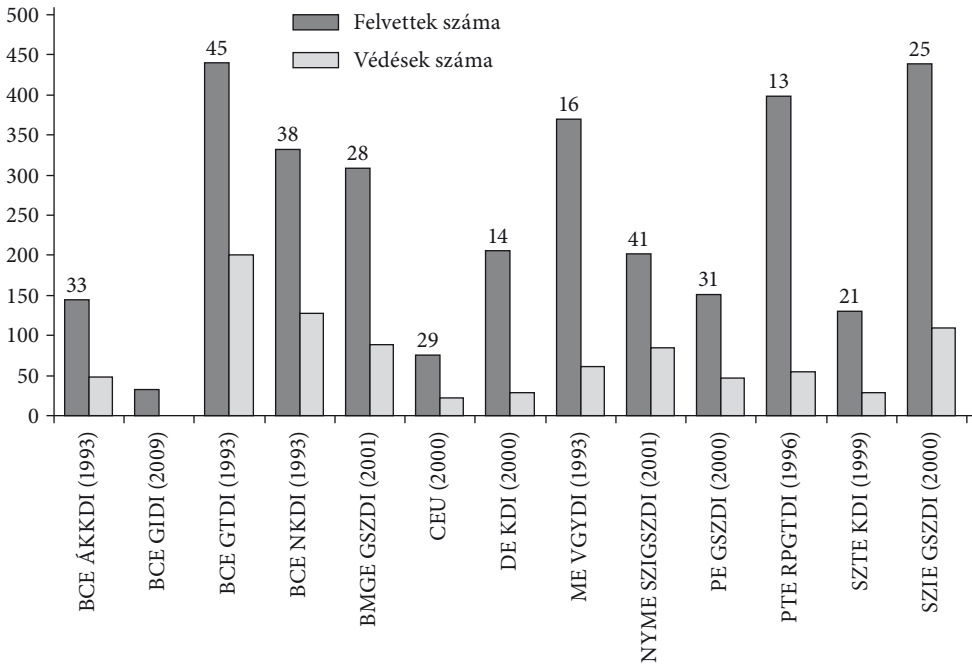
A fokozathoz szükséges publikációk száma átlagosan öt, egyedül a Szegedi Tudományegyetemről jeleztek 8–12 publikációt. A publikációk minőségi kritériumával kapcsolatosan a válaszadók közül a CEU-n szerepelt követelményként, hogy a disszertációból három – az egyik A vagy B kategóriás – nemzetközi folyóiratban

* Köszönettel tartozom Bazsa Györgynek és Csaba Lászlónak a cikk előzetes változatához fűzött alapos észrevételeikért.

¹ A felmérésben szereplő doktori iskolák és a rövidítések magyarázata: Budapesti Corvinus Egyetem Általános és Kvantitatív Közgazdaságtan Doktori Iskola (BCE ÁKKDI), Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola (BCE NKDI), Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola (BCE GTDI), Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságinformatikai Doktori Iskola (BCE GIDI), Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola (BMGE GSZDI), CEU Közép-európai Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori iskola (CEU), Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskola (DE KDI), Miskolci Egyetem Vállalkozáselmélet és Gyakorlat Doktori Iskola (ME VEGYDI), Nyugat-magyarországi Egyetem Széchenyi István Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola (NYME SZIGSZDI), Pannon Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola (PE GSZDI), Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola (PTE RPGDI), Szegedi Tudományegyetem Közgazdaságtani Doktori Iskola (SZTE KDI), Szent István Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola (SZIE GSZDI).

1. ábra

Sikeres védések száma az alapítástól

Megjegyzés: a kérdőíves felmérésből kapott adatok nem egyeznek a www.doktori.hu adatbázisban szereplő számokkal, és csupán tájékoztató jellegűek. Feltehetően tartalmazzák az úgynevezett egyéni felkészülöket is, akik nem voltak doktoranduszok, például gyakran fiatal egyetemi oktatók vagy kutatóintézeti munkatársak. E fokozatok beszámolója felfelé torzíthatja a fokozatszerzési arányt a mintában. Az oszlopok felett található számok a *fokozatszerzési százalékarányt* jelzik.

publikálható cikk születessen. A CEU kivételével a külföldi oktatók és bírálók szerepe viszonylag csekély a doktori képzésben, számos helyen egyáltalán nincs, másutt öt fő alatt marad.

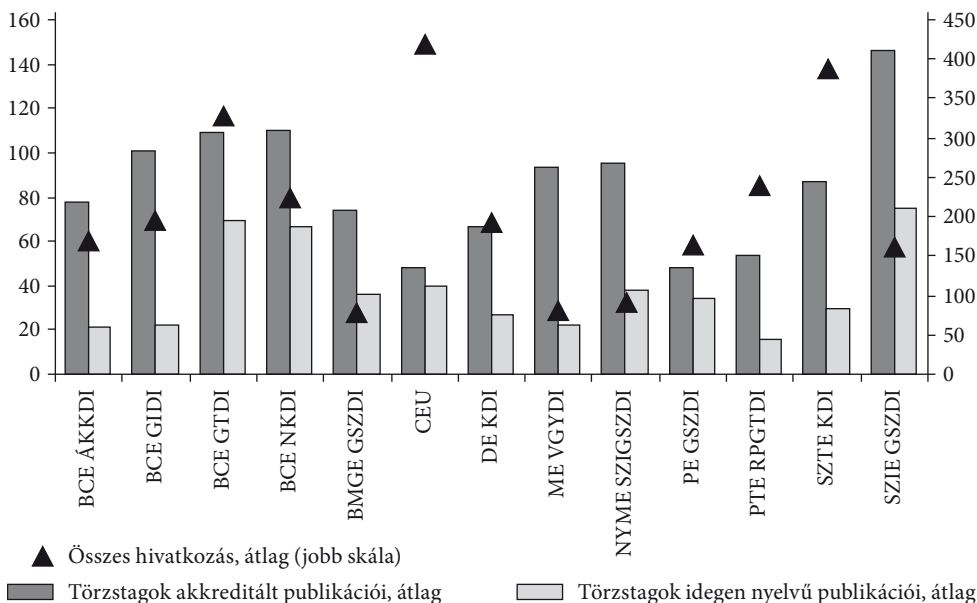
A publikációk és idézettség tekintetében a www.doktori.hu honlap révén érhetőek el információk, ám már első ránézésre is nyilvánvalóak az adatbázis feltöltésének hiányosságai. Az elérhető adatok alapján a törzstagok akkreditált publikációinak számában kiemelkedik a Szent István Egyetem, míg a hivatkozások számában a CEU és a Szegedi Tudományegyetem doktori iskolája (2. ábra).

Végül a finanszírozás adatai alapján elmondható, hogy a doktori iskolák között jelentősek a különbségek – egymillió forint alatti és 21 millió forint feletti érték is előfordul. A tíz válaszadó közül csak három számolt be tízmillió forintnál nagyobb költségvetésről, míg a többség ötmillió forint körüli vagy az alatti forrásból gazdálkodhat évente.

Az általánosan jellemző hosszú fokozatszerzési idő, illetve a disszertáció minőségének meghatározó tényezőit vizsgálta *Fertő Imre* a BCE Gazdálkodástani

2. ábra

Törzstagok publikációi a doktori.hu adatbázisában

Doktori Iskola tapasztalatai alapján.² A vizsgált 143 fős mintában az átlagos fokozatszerzési idő 69 hónap, a disszertáció átlagos beadási ideje 57,4 hónap, az 5 év alatt végzett hallgatók aránya 27 százalék, a *summa cum laude* fokozatot kapott hallgatók aránya 43 százalék. A hallgatók életkora belépéskor átlagosan 29 év volt, a nők aránya 48 százalék, és ösztöndíjban részesült 63 százalék. A témavezetők közül 20 százaléknak van MTA doktora (DSc) fokozata, illetve 32 százalék a Web of Science publikációval rendelkezők aránya – a két minőségi mutató között közepes mértékű (0,47) korreláció van.

Az ökonometriai vizsgálat alapján az öt éven belüli befejezést mindegyik specifikációban pozitívan befolyásolta a fiatalabb belépési kor, illetve szintén pozitív hatása volt az ösztöndíj meglétének. Az eredmények közül némileg meglepő, hogy a jó minőségű, *summa cum laude* minősítést elérő disszertációk a modellekben szignifikánsan pozitív módon függnek össze az öt éven belüli befejezéssel, azaz úgy tűnik, a minőségi munka nem kerül hosszabb időbe. A témavezető minőségét jelző két mutató eltérő módon hatott – míg a DSc-fokozattal rendelkező témavezető segítette az öt éven belüli befejezést, feltehetően a doktori eljárás adminisztratív útvesztőiben való hatékonyabb eligazodás miatt, a Web of Science adatbázisban publikáló témavezető éppen ellentétes hatással volt, ami a magasabb minőségi követelményeket tükrözheti. Szintén szignifikáns negatív kapcsolat mutatható ki minden specifikációban a női nemmel – a nők, feltehetően a gyerekvállalás miatt, lassabban fejezik be a disszertációt, mint férfi társaik.

² Az előadás alapjául szolgáló tanulmány angolul elérhető: Fertő [2012].

A *summa cum laude* minősítés elérésében meghatározó tényezők becslése az öt éven belüli befejezéshez használt modellek és változók alapján történt. A fiatalabb életkor a *summa cum laude* minősítéshez is pozitívan járult hozzá, azaz a fiatalok gyorsabban és jobb minőségű disszertációt írnak, mint idősebb társaik. A témavezető minőségét mérő mutatók hatása ebben az esetben is kettős – míg a Web of Science publikációval rendelkező témavezetők hallgatói nagyobb valószínűséggel kapnak *summa cum laude* minősítést, a DSc-fokozattal rendelkező témavezetők hatása éppen ellentétes, bár a hatás mértéke eltér a különféle specifikációkban. A specifikációtól függ a nem hatása is – a nők kisebb valószínűséggel érnek el *summa cum laude* minősítést, de ez csupán egyik modellben szignifikáns. Ha a modell az öt éven belüli befejezés változót is tartalmazta, akkor a női nem hatása pozitív lett. Végül meglepő eredménynek mondható, hogy az ösztöndíj negatív hatással van a *summa cum laude* minősítés megszerzésére.

Az eredmények közzlése után az előadó javaslatokat fogalmazott meg a doktori képzés minőségének javítására érdekében, kiemelve a tudományos kiválóság fontosságát és a nagyobb mértékű nemzetközi beágyazottságot. E célok elérését segítené,

1. táblázat

Megszerzett PhD-fokozatok száma tudományáganként (1994–2007)

Tudományszak	Sikeres	Sikertelen
Kémiai tudományok	1070	11
Biológiai tudományok	917	17
Irodalomtudományok	613	13
Fizikai tudományok	593	20
Nevelés- és sporttudományok	541	15
Történelemtudományok	539	12
Nyelvtudományok	502	13
Klinikai orvostudományok	469	0
Földtudományok	450	17
Matematika- és számítástudományok	394	7
Elméleti orvostudományok	393	0
Gazdálkodás- és szervezéstudományok	275	2
Multidiszciplináris orvostudományok	275	0
Közgazdaságtudományok	265	3
Hadtudományok	243	11
Állam- és jogtudományok	191	0
Növénytermesztés és kertészeti tudományok	189	0
Pszichológiai tudományok	184	12

Megjegyzés: az adatok a Magyar Akkreditációs Bizottság (www.mab.hu) honlapján szereplő Országos doktori és habilitációs nyilvántartásból származnak, amely 2007-ig közzölt teljes adatokat.

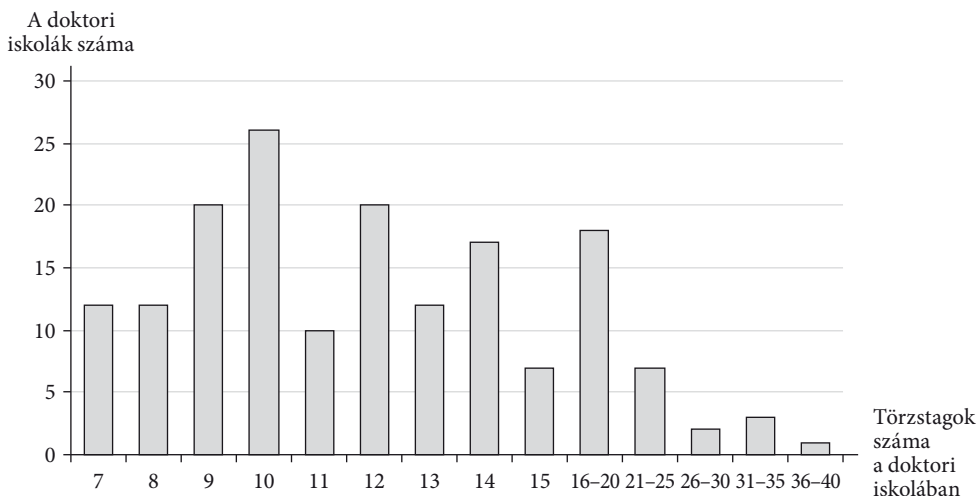
ha a disszertációk cikkgyűjteményként is beadhatók lennének, továbbá követelmény lenne, hogy a cikkek között legyen impaktfaktoral rendelkező is. Szintén fontos a módszertani képzés erősítése, illetve egy külföldön eltöltött időszak elősegítése. Záróként az előadó az intenzívebb szakmai közélet (rendszeres szemináriumok, konferenciák) szerepét hangsúlyozta a képzés hatékonyságának növelésében.

Bazsa György, a MAB korábbi elnöke az elmondottakat a magyarországi doktori képzés tágabb kontextusába helyezte. Először a közgazdaság-tudomány általános jellemzőit hasonlította össze a többi tudományággal, és megjegyezte, hogy a természettudományokkal összehasonlítva feltűnő, hogy milyen sok magyar nyelvű folyóirat létezik (kémiából kettő van, azaz a kollégák döntően nemzetközi lapokban publikálnak).

A doktori képzésben a közgazdaság-tudományok és a gazdálkodástudományok jelentős arányban részesülnek: 171 doktori iskolából 18 tartozik e két szakterülethez. A kiadott fokozatok száma azonban semmiképpen sem tekinthető soknak, a két terület még együttesen is elmarad a nagyobb természettudományoktól, illetve számos bölcsészettudománytól (1. táblázat). A 18 doktori iskola törzstagjainak átlagos száma iskolánként 8,3, a természettudományokban ennél sokkal magasabb értékek is vannak (3. ábra).

3. ábra

Doktori iskolák száma a törzstagok számának függvényében

Forrás: www.doktori.hu adatbázis.

A fokozatott szerzettek kora alapján megállapítható, hogy például a biológusokkal összehasonlítva a közgazdászoknál inkább jellemző az idősebb életkor, azaz gyakori a 35 éves kor utáni védés, ami a természettudományokban nem jellemző.

A törzstagok publikációs és idézettségi mutatóit elemezve látható, hogy nem éri el a 70 százalékot az idézettséget megadó törzstagok aránya, ami a hiányos adatközlésekkel együtt feltehetően hozzájárul ahhoz, hogy a tudományok között az átlagos

hivatkozásszámban a vizsgálta két szakterület a rangsor utolsó harmadában szerepel (2. táblázat). Szintén feltűnő a beadott DSc-fokozatok kapcsán az impaktfaktoros publikációk hiánya, ami az előadó szerint szerencsére javulóban van.

2. táblázat

Doktori iskolai törzstagok idézettsége

Tudományszak	Hivatkozásszám	Tudományszak	Hivatkozásszám
Fizikai	965	Nyelv	243
Elméleti orvosi	954	Történelem	236
Kémiai	919	Nevelés	230
Biológiai	673	Villamosmérnöki	217
Sport	609	Művészettörténeti	189
Regionális	567	Építőmérnöki	181
Gyógyszer	548	Közgazdaság	175
Klinikai orvosi	540	Erdészeti	167
Egészség	451	Állam/jog	166
Néprajz	423	Építészmérnöki	164
Állatorvosi	407	Szociológiai	158
Élelmiszer	390	Gépészeti	156
Környezet	376	Közlekedés	155
Vegyésszmérnöki	368	Anyag/technológia	150
Matematika	361	Agrárműszaki	150
Politika	356	Katonai műszaki	150
Pszichológiai	316	Állattenyésztési	142
Művészetek	316	Filozófia	120
Irodalom	275	Gazdálkodás és szervezés	106
Föld	264	Hit	92
Informatika	263	Had	79
Növénytermesztés	259		

Előadása végén Bazsa György javaslatokat fogalmazott meg a doktori iskolák hatékonyabb működésével és szervezésével kapcsolatban. Felhívta a figyelmet a doktoranduszok és témavezetőik rendszeres értékelésének jelentőségére, valamint a disszertáció benyújtását követő fokozatszerzési eljárás ütemtartásának fontosságára. Emellett nagyon lényeges a doktori iskola honlapjának, illetve az adatbázisok rendszeres frissítése is.

Az előadásokat követő hozzászólásokban a következő szempontok merültek fel.

Csaba László a kvantitatív módszerek számos buktatójára figyelmeztetett. A képzés és a disszertációk minősége leginkább a képzés után derül ki, érdekes például a védést követő első három publikáció megjelenése és minősége. Veszélyes az impaktfaktor fetiszizálása és a különféle tudományterületek közötti kritikát-

lan összevetés. Szintén fenntartásai voltak az angol nyelv térnyerésével kapcsolatosan, ami a magyar tudományos nyelv elsorvadásával fenyeget, miközben jól látható a kifejezőképesség hiánya az egyetemeken. Végül ellenezte a cikkgyűjtemények elfogadását disszertációként, ami elveszi egy nagyobb téma alapos átgondolásának lehetőségét.

Hámori Balázs a nemzetközi beágyazottság és a finanszírozás kapcsán szólalt fel. Hangsúlyozta, hogy a nemzetközi beágyazottsághoz a külföldi bíráló meghívása már túl késő, és a külföldi félvelek elősegítésével ezt a folyamatot már jóval a disszertáció leadása előtt el kell kezdeni. Ennél azonban még komolyabb probléma a hallgatók finanszírozása, azaz a nagyon alacsony doktoranduszi ösztöndíj, illetve a szintén nagyon alacsony pályakezdő fizetés. Ennek következménye, hogy a fiatal kutatók alkotóképességük szempontjából legfontosabb éveikben más tevékenységeket is végeznek, ami a kutatói munka minőségének rovására megy.

Kőrösi Gábor annak fontosságára hívta fel a figyelmet, hogy a doktoranduszok taníthassanak – így gyakorlatot szerezhetnek, és oktatóként pénzt kereshetnek, ahelyett, hogy a tudományhoz nem kapcsolódó tevékenységekkel kellene foglalkozniuk. Emellett támogatta az idegen nyelvű publikációk ösztönzését, jelezve, hogy a magyar nyelvnek az oktatásban kell szerepet játszania, de a kutatási eredményeket angolul kell közölni. Óvott viszont a nemzetközi publikációk megkövetelésétől a doktori képzésben, mivel a rendkívül hosszú átfutási idők miatt jelentősen megnövelheti a PhD-képzés hosszát.

Az elmondottakra reflektálva, *Szabó Katalin* javaslatot tett amerikai mintára *academic writing center* kialakítására, amely az angol nyelvű disszertációk és publikációk nyelvi szintjét javíthatná.

Muraközy László jelezte, hogy a vidéki egyetemeken éppen az a baj, hogy a hallgatók túl sokat tanítanak, így a kutatásra nem marad idejük. Az alacsony végzési arányban pedig nagy szerepet játszik az, hogy kevés a nappalis hallgató, és a levelező képzésben részt vevők kisebb arányban fejezik be a képzést. Emellett felhívta a figyelmet a vidéki egyetemek belterjességére, amire megoldás lehet a budapesti egyetemekkel történő erőteljesebb együttműködés.

A fenti problémára válaszul *Farkas Beáta* fogalmazta meg azt a javaslatot, hogy a doktori iskoláknak érdemes lenne hálózatokba szerveződniük, ami lehetővé tenné az iskolák közötti mozgást a hallgatóknak, illetve a nagyobb mértékű specializálódást az egyes karoknak. Emellett felhívta a figyelmet a Szegedi Tudományegyetemen folyó rendszeres teljesítményértékelésre, illetve az adatbázisok frissítésének megkövetelésére, aminek eredményei jól látszottak a nyitó előadásokban.

Bélyácz Iván hozzászólásában a jövő komor kilátásairól beszélt. Az új kormányzati elképzelések szerint nem a MAB, hanem egy országos oktatási hivatal fogja felügyelni a doktori iskolákat, ami tudományos értékelés helyett adminisztratív irányítást jelent. A hivatalnak lehetősége lesz bezárni azokat az iskolákat, ahol nincs elég törzstag – ez pedig hamar előállhat, amennyiben a törzstagok korai nyugdíjazása bekövetkezik, hiszen az előírt hét törzstag(ként) csupán egy emeritus professzor szerepelhet majd, míg a nagydoktorok elöregedése tendenciának mondható.

Az ülésen elhangzottak alapján a doktori iskolák kapcsán a következő javaslatok fogalmazhatók meg.

1. Nagyon fontos a különböző adatbázisok (doktori.hu, Magyar Tudományos Művek Tára) feltöltése és rendszeres frissítése, amelyek az egyes iskolákban folyó munka eredményességét és színvonalát jelenítik meg, emellett a tudományterület megítélésére is hatással vannak.

2. Az angol nyelv térnyerése mellett megkerülhetetlen az angol nyelvi készségek fejlesztése is, ami megoldható akár nyelvi központok kialakításával, akár az angolszász egyetemeken szinte mindenütt kötelező *academic writing* kurzus bevezetésével.

3. A fokozatszerzés elősegítésében megkerülhetetlen szerepe van az intenzív szakmai közéletnek. Az éves vagy féléves kutatói fórumok lehetőséget teremtenek arra, hogy a doktoranduszok kutatásaikról beszámoljanak és visszajelzést kapjanak.

4. A doktori iskolák közötti együttműködések is emelhetik a képzés minőségét, és elejét vehetik az egyes iskolák képzései elaprózódásának, illetve a belterjesség kialakulásának.

Hivatkozások

- FERTŐ IMRE [2012]: Time-to-degree for Management Ph.D. – A Hungarian Case Study. Megjelent: *Bélyácz Iván–Fogarasi József–Szabó Katalin–Szász Erzsébet: Knowledge and Sustainable Economic Development*. Partium Press, Oradea, 541–553. o.
- STOCK, W. A.–FINEGAN, T. A.–SIEGFRIED, J. J. [2009]: Completing an Economics PhD in Five Years. Let the Data (Literally) Speak for Themselves. *American Economic Review*, Vol. 99. No. 2. 624–629. o.

Gyórfy Dóra